

דנים בפגיעה מבלי לדון בה: הוויכוח בין מצדיקי פגיעתם של בני-אדם בחיות ממינים אחרים לבין מבקרי הפגיעה כמערכת של הסחות-דעת

עבודת גמר לתואר "מוסמך אוניברסיטה" (M.A.) במדעי הרוח, אוגוסט 2002

מאת: אריאל צבל

בהנחיית ד"ר משה צוקרמן, המכון להיסטוריה ולפילוסופיה של המדעים והרעיונות ע"ש כהן, הפקולטה למדעי הרוח, אוניברסיטת תל-אביב

תקציר

עבודה זו עוסקת באופן שבו מתייחסים בני-אדם בתרבות המערב בת-זמננו לפגיעתם בחיות ממינים אחרים. ברקע העבודה עומדת ההכרה, שהפגיעה בחיות שונות על-ידי בני-אדם, נערכת בהיקף עצום – לאין שיעור מעל ומעבר למה שמקובל להתייחס אליו ברוב מסגרות הדיון הקיימות – וכמעט כולה, בחברה המערבית המודרנית, ממוסדת ומתועשת. פגיעה זו מהווה את השלב החמור ביותר במציאות טרנס-היסטורית של שליטה וניצול. כמו-כן, כל אדם בחברה שותף לפגיעה במידת-מה, ולו בדרכים עקיפות. הכרה זו משייכת את העבודה לתחום הצעיר והמתפתח של ביקורת הספשיסיזם.

מבין כלל המערכות בתרבות, אשר מהוות גורמים התומכים בפגיעת בני-אדם בחיות ממינים אחרים, מתמקדת העבודה במערכת מסוימת: במבעים (הכתובים, בעיקר), שבהם עולה פגיעה זו כנושא גלוי ומוצהר, מתוך תמיכה בפגיעה או מתוך התנגדות לה. מאחר שמבעים כאלה הם תופעה נרחבת בתרבות, המקורות לעבודה הם מגוונים ביותר, וללא יומרה לרמה גבוה של דיוק אמפירי או תוקף סטטיסטי. מכלול הטענות התומכות בפגיעה מול מכלול הטענות המתנגדות לה, מוצגים בנפרד וממוינים לפי תוכן הטענות; לאחר מכן נערך ניתוח של מבעים כאלה, מתוך התייחסות לנסיבות הבעתם ולתפקוד הרטורי שלהם.

כלי הניתוח המשמשים בעבודה לקוחים, בעיקרם, מתחומים אחרים, כגון: פמיניזם, פוסט-קולוניאליזם ומרקסיזם. ספרות זו מובאת רק במקום שרלוואנטי לצטט ממנה ישירות, או כאשר קיים קושי להסביר את הדברים ללא פנייה ישירה אליה. כך נותר הקשר בין ביקורת הספשיסיזם לבין תחומי ביקורת אחרים בעיקר במתודולוגיה. אלמלא כן, לא ניתן היה להציג – במגבלות היקפה של עבודה לתואר שני – תמונה מקיפה של השיח בעניין פגיעת האדם במינים אחרים.

העבודה תנסה להראות, שהמבעים הגלויים בעניין הפגיעה, נוטים באופן כרוני להימנע מעיסוק בשלושת ההיבטים החשובים ביותר של הפגיעה: בחוויית החיות הנפגעות, במעשי הפגיעה ובאחריותם של אנשים לפגיעה. זאת אפילו כאשר מתיימר הדיון לעסוק בנושאים אלה.

הסחות-הדעת מן הפגיעות והלאה, שבהן עוסקת העבודה, הן תוצאה של מהלכים רטוריים, אשר לכאורה אינם שונים ממהלכים רטוריים המתקיימים בתחומים אחרים, ובעיקר בתחומי שיח העוסקים בדיכוי. מהלכים אלה אינם מותאמים, מבחינה מבנית, לתמיכה בפגיעה דווקא וניתן לנצל אותם גם לצורך ביקורת על הפגיעה. היעילות הגורפת שלהם (בדרך-כלל) לטובת התמיכה בפגיעה, נובעת מן התנאים שבהם מתקיים השיח, ולא ממבנה הכרחי של הטענות העולות בו:

1. מנגנוני הפגיעה הממוסדים הם אדירים בהיקפם ובעוצמתם
2. השותפות באחריות הקולקטיבית לרוב הפגיעות קשה לזיהוי
3. מעשה הפגיעה נסתר בדרך-כלל מעין השותפים בשיח
4. חוויית החיות הנפגעות נסתרת מן המשתתפים בשיח וזרה להם
5. החיות הנפגעות עצמן נעדרות ייצוג-עצמי וקולן האותנטי מודר מן השיח
6. כוחם של הקולות המתיימרים לייצג את הנפגעים בתוך השיח הוא לרוב חלש ביותר

עובדות אלה קובעות את אופן התנהלותו של השיח ואת היעילות המוגבלת של הגורמים הביקורתיים שבתוכו. מבקרי הפגיעה ותומכיה תופסים עמדות מנוגדות בכל דיון ספציפי, אולם בראייה כוללת יותר, הקרבה ביניהם עולה בדרך-כלל על ההבדלים. יחד הם יוצרים שיח ספשיסיסטי. תופעה זו אינה מוגבלת לנסיבות, שבהן ניכרת בבירור הפעלת כוח מצד תומכי הפגיעה, או שניכרת בהם בבירור התמיכה בפגיעה בכלל. עצם התקיימותו של השיח בתוך תרבות ספשיסיסטית, כרוך ביתרון רטורי התומך בפגיעה והמגביל את הביקורת, גם כאשר אין המהלכים הרטוריים מכוונים במודע.

אמצעים רטוריים הפועלים בשיח קשורים, בחלקם, במניפולציות בהקשר שבו מוצגים הדברים, הן באמצעים הסגנוניים של המבע והן במבנה שלו. עצם ההתייחסות לפגיעות מסוימות מתוך הרחקה ספקנית, התייחסות מחפצנת לחיות הנפגעות, התייחסות אמפתית לפוגעים, עוינות כלפי מבקרי הפגיעה וכדומה – מביאה להרחקת הדיון מן הפגיעה, מבלי שנעשה מהלך מוצהר לשם הרחקה זו. המניפולציות בהקשר נעזרות בכל אמצעי רטורי, כגון אנלוגיות, הצגת הדברים לפי סדר מסוים וטיפול שונה בטענות דומות, בהתאם למטרה שמשרת הטיפול השונה.

בעזרת אמצעים רטוריים אלה מתקיימות הסחות-דעת תמטיות, כאשר לכאורה נערך דיון ברור בפגיעה. בכל מצב של התייחסות לפגיעה, קיימת נטייה לחמוק מעיסוק ישיר וענייני בה, על-ידי הסטת הדיון רחוק מדי או קרוב מדי: עיסוק בפגיעות שאין לנו אחריות כלפיהן או בפגיעות הגלויות ביותר לעינינו; עיסוק בפגיעות באופן כללי ביותר או רק בפגיעות מסוימות ומקומיות; וכן עיסוק בדילמות מוסריות שקשה לפתור או בסוגיות שהדעה לגביהן גובשה ממילא.